

Workshop om navne på *-lev/-löv* torsdag 11/5 kl. 14:40–16:50

Program

- 14:40-14:45 Jesper Hansen: Præsentation af baggrunden for workshoppen
- 14:45-15:10 Sofie Laurine Albris: Introduktion til navnetypen *-lev/-löv*
- 15:10-15:25 Spørgsmål og diskussion
- 15:25-15:45 Peder Dam: Navnetypen *-lev* og dens søskende
- 15:45-15:55 Spørgsmål og diskussion
- 15:55-16:15 Ola Svensson: Är *lev*-bebyggelserna centrala eller perifera i landskapet, eller både och?
- 16:15-16:25 Spørgsmål og diskussion
- 16:25-16:50 Afsluttende diskussion: hvordan skal vi forstå navnetypen *-lev/-löv* og hvordan kommer vi videre med studier af navnetypen?

Abstracts

Peder Dam

Navnetypen *-lev* og dens søskende

Navnetypen *-lev* bliver sammen med navnetyper som *-sted*, *ing(e)*, *-hēm* og *-løse* betragtet som nogle af de sikre navne, der går tilbage til vikingetiden og/eller sen jernalder. Men kan der konstateres forskelle imellem disse navnetyper? Er *-lev* ældst eller har stednavnene/bebyggelserne samme alder som de øvrige? Og er der regionale forskelle i forhold til *-lev* navnetypens alder, størrelse og relation til de øvrige bebyggelser? Oplægget tager udgangspunkt i en komparativ analyse af registrerede stednavne og bebyggelser i Danmark.

Ola Svensson

Är *lev*-bebyggelserna centrala eller perifera i landskapet, eller både och?

Jag kommer att diskutera hur bebyggelserna med *lev*-namn förhåller sig till den bild av centralitet och periferi som framträder i mina studier av rätts- och samlingsplatsindicerande namn i Skåne. Detta gör jag bland annat med hjälp av en ny ännu opublicerad studie som kan vara metodiskt relevant i förbindelse med diskussionen om *lev*-namn.

Diskussionsoplæg: Navne på *-lev/-löv* - forled, efterled, datering og udbredelse

v. Sofie Laurine Albris (delvist baseret på et uddrag af artikel i NORNA-rapport 92, 2015).

Med bebyggelsesnavneefterleddet *-lev/-löv* (produktivt ca. 300 – 800 e.Kr.) introduceres personnavne i stednavngivning i Skandinavien, hvilket på denne tid forekommer som en markant nyskabelse. Efterleddets betydning og personnavneforleddene knytter navnetypen til jordbesiddelse og -rettigheder, og gør derfor navnetypen særdeles relevant for forståelsen af jernalderens samfundsudvikling. I netop denne periode sker en række forandringer i samfundet, både på ideologisk og økonomisk plan. Men der er mange uafklarede forhold omkring navnene på *-lev/-löv*. Siden midten af 1970'erne har der kun været sporadiske studier af navnetypen. Med nye arkæologiske resultater og et nyt overblik over samfundsudviklingen i perioden er en fornyet inddragelse og diskussion af navnetypen imidlertid blevet aktuel og nødvendig. Herunder gives en kort introduktion til *lev*-navnenes hovedtemaer.

Efterleddet

Efterleddet *-lev/-löv* gl. leif, f. er etymologisk beslægtet med nudansk *levn*. Ordet er dannet til det germanske verbum isl. *leifa*, sv. *lämna*, eng. *leave* (Bjerum 1974, Hald 1965 s.75, Sahlgren 1925 s. 114). Det kan dermed etableres at have haft grundbetydningen 'noget der er efterladt eller overladt'. I oldn. kan betegnelsen *leif* bruges om en enke, og got. *laiba*, oldht. *leiba*, oldsaks. *lēba* betyder 'levning, rest'. I nogle germanske sprog har ordet desuden betydningen 'arv' (Hald 1965, s. 75). Mens ordet *lev* ikke er overleveret usammensat i gl. da., optræder det sammensat i ordene *kununglǣf* og *sigridlǣf* i Kong Valdemars Jordebog fra 1231. Fra 1400-tallet kender vi gl. da. *oldelev*, 'nedarvet gods' og fra gl. sv. *ättaleve*, 'slægtens gods' (Sahlgren 1925, s. 114).

Efterleddets hyppige kombination med personnavneforled betyder, at navnetypen er blevet forstået som afspejling af ejendomsret til jord og *-lev* tolkes derfor almindeligvis som 'arv, arvegods' (DS 24, s. 14, Bjerrum 1974, s. 7, Jørgensen 2008, s. 176-77). Den hyppige oversættelse til 'arvegods' i forskningen bygger i høj grad på middelalderens anvendelser af ordet (Hald 1965 s. 76-77). Der er dog mange århundreder mellem denne betydning og *lev*-navnenes dannelse.

Den oprindelige betydning af *-lev* har derfor også været diskuteret indenfor navneforskningen, hvilket opsummeres detaljeret hos Anders Bjerrum 1974. Diskussionen drejer sig grundlæggende om, hvorvidt man skal vægte betydningen 'efterladt' eller 'overladt' og dermed hvorvidt personen i forleddet er modtageren eller afgiveren af ejendommen. Bent Søndergaard har i 1972 udgivet en

behandling af navnetypen, hvor han konkluderer at en tolkning af 'arv' efter hans mening er for vidtgående (Søndergaard 1972, s. 133-40). Bjerrum derimod foretrækker 'arv', selvom han pointerer at den oprindelige betydning ikke kan fastlægges (Bjerrum 1974, s. 1, 7). Formentlig skal vi dog være forsigtige med at overføre begrebet 'arv' i den nutidige juridiske forstand til jernalderen. Kristian Hald konkluderer, at man muligvis ikke bør oversætte *-lev* til 'arv', men snarere anvende 'ejendom', forstået som det gods, en person har en disponeringsret over. Af stor betydning for diskussionen om efterleddet er det gammeldanske ord *kununglǣf*, som i Kong Valdemars Jordebog bruges for en liste over gods, der synes at være en art kongeligt særgods, knyttet til selve embedet, i modsætning til *patrimonium*, kongens familiegods. Sven Aakjær introducerede en teori om at kongelev-konceptet kunne være et argument for at se forleddenes personer som modtagere af det overladte gods (Aakjær 1934, om *kununglǣf* se også Andrén 1983, s. 50-55). Bjerrum afviser dog denne teori. Ifølge ham kan det kun konkluderes at forleddenes genitivendelse fortæller om en form for relation mellem den betegnede person og det overladte (Bjerrum 1974, s. 6).

I nyere forskning er *kununglǣf* igen blevet inddraget af Lena Peterson i forbindelse med hendes behandling af urnordiske personnavne (Peterson 2004, 2010). Peterson mener, at man bør genoverveje, om forleddet i det mindste i nogle tilfælde betegner modtageren af *-lev*. Hun lægger vægt på betydningen af *kununglǣf*, og foreslår, at visse forled, der kan have appellativ betydning skal opfattes som titler eller funktionsbetegnelser, snarere end personnavne (Peterson 2010, s. 189-90). Dermed genopliver hun Aakjærs teori om at *lev*-navne der optræder med forled, der kan være betegnelser for f.eks. krigere eller kultfunktionærer kan afspejle en art embedsgods, som overdrages i forbindelse med bestemte funktioner eller beføjelser. Disse tanker er taget op af Jesper Hansen i forbindelse med *lev*-navne med forleddet *jarl* og af undertegnede i forbindelse med *lev*-navne med forleddet *harjar*, 'hær' (Albris 2015, Hansen 2015).

Spørgsmål til diskussion: Er tolkningen 'arvegods' rimelig eller begrænser den mulighederne for at forstå hvilken rolle *-lev* havde i samfundsudviklingen i yngre jernalder? Hvordan skal vi opfatte begrebet kongelev, og hvilken relevans har det for forståelsen af navnetypen *-lev/-löv*?

Forleddene

Personnavne optræder hyppigt som forled i *lev*-navne og repræsenterer som nævnt en helt ny måde at definere steder, der tilsyneladende introduceres i 300-tallet. Personnavnenes hyppige forekomst i *lev*-navne har dog somme tider ført til den slutning, at alle ord, der indgik som forled var

personnavne (Søndergaard 1972, s. 146ff.). Imidlertid optræder også blandt andet appellativer og adjektiver, og ifølge Søndergaard kan det ikke afgøres, om personnavneforleddene faktisk er et oprindeligt træk ved dette efterled. Kan det tænkes at personnavneforleddene kommer til i en senere fase af navnetypens dannelse? Spørgsmålet problematiseres yderligere ved at enkelte personnavneforled foruden i genitiv, ser ud til at kunne optræde i stammeform (ibid. s. 148).

Da mange af de ældste overleverede personnavne alluderer til krig, kamp og religion, kan det være vanskeligt at afgøre, om der er tale om oprindelige appellativer. Oftest giver sammensætningen af for- og efterled i de ditematiske variationsnavne dog ikke semantisk mening (Hald 1971, s. 19-20, Vikstrand 2009, s. 6). Derfor har det været diskuteret, om de ældre personnavne, hvor der synes at være en betydningsrelation i sammensætningen, har rod i oprindelige titler eller funktionsbetegnelser (Kousgård Sørensen 1989, Vikstrand 2009, s. 23-26). Denne diskussion har især vedrørt de førkristne sakrale personnavne, der tænkes at kunne betegne kultfunktionærer, men det kan også gælde visse krigerbetegnelser (Peterson 2011). Det kan tænkes, at titlerne gradvist blev etableret som personnavne ved oprindeligt at have fungeret som binavne (Vikstrand 2009, s. 24). Et vigtigt spørgsmål er så, om disse betegnelser var i funktion som titler eller som personnavne da de blev kombineret med *-lev/-löv*?

Peterson argumenterer at forled, der blev dannet som titler kan forventes at optræder hyppigere end de enkelte personnavne, hvilket f.eks. kan påpeges for de seks navne Særslev/Sjørslev/Särslöv. Forleddet tænkes sammensat af urn. **saiwa*, 'sø, hav' og **harjar*, 'kriger' og kan have været en personbetegnelse 'søkriger' (Peterson 2004, s. 31).

En mulig måde at kaste lys over emnet kunne være at sammenligne forleddenes navne og personbetegnelser med andre navnetyper, f.eks. de danske navne på *-sted*, hvor nogle af de samme forledstyper forekommer (jf. Kousgård Sørensen 1958). Bebyggelsesnavne med efterleddet *-sted* indeholder også ofte personnavne, som i Danmark i hovedtræk er lig dem, der optræder som forled i *lev*-navne (Hald 1965, s. 83-87; B. Jørgensen 2008, s. 271, Kousgård Sørensen 1958).

Spørgsmål: Hvad fortæller det om samfundet og stedsopfattelse at personnavne og *-*betegnelser indgår i stednavnedannelser? Er det rimeligt at antage at visse forled var titler eller embedsbetegnelser? Hvordan skal vi opfatte de topografiske forled og andre appellativer? Hvordan kommer vi videre med forståelsen af forholdet mellem titler og andre personbeskrivende motiver og personnavne?

Datering

Navnetypen *-lev/-löv* dateres til perioden fra ca. år 300 til ca. 800 e.Kr. Det svarer til den sidste del af den såkaldte yngre romerske jernalder, og frem til begyndelsen af vikingetiden, dog formodes der at være en yngre gruppe i det sydøstlige Jylland (f.eks. Hald 1971, s. 9-10, Søndergaard 1972, s. 156, Fridell 2010). Navnetypens datering er både baseret på lyd- og bøjningshistoriske forhold og på personnavneforleddenes paralleller til runeindskrifter i den ældre fuþark. Desuden er navnetypen ikke dannet i det britiske område og manglen på kristne personnavne som forled gør yderligere, at man mener dannelsen ophørte i starten af vikingetiden (f.eks. Fridell 2010, Hald 1971:9-10, Søndergaard 1972:154-156).

Der har fra arkæologisk side ofte været fokus på navnetypens opståen i yngre romersk jernalder, men det er værd at tage i betragtning at dannelsen af stednavnene er en proces, der tilsyneladende foregik over ca. 500 år.

Spørgsmål: holder dateringen af *lev*-navnene? Kan der være forskellige kronologiske lag i navnetypen, f.eks. alt efter de forskellige typer af forled? Hvordan passer navnetypen tidsmæssigt ind i vores forståelse af jernalderens samfundsudvikling og mulige godsdannelser?

Udbredelse

Stednavne på *-lev/-löv* er et klart sydsandinavisk fænomen. De findes hovedsagelig i Danmark, det nordligste Tyskland og de sydlige dele af Sverige med enkelte eksempler i Sydnorge. I Jylland er de koncentreret i øst og nord, mens der er få i de centrale hedeområder og mod vest.

De Skandinaviske navne på *-lev/-löv* synes at have et slægtskab med den tyske efterledstype *-leben*, der er koncentreret i området omkring Thüringen. I ældre forskning har der været peget på et sammenfald mellem særlige sammensætninger af gravgods fra yngre romersk jernalder, der forekommer både i *leben*-området og i Sydsandinavien. Nogle sådanne grave er fundet nær *lev*-navne, og efterleddet synes i øvrigt at have visse sammenfald med arkæologisk materiale. Præcise relationer er dog ikke etableret endnu og da efterleddet ikke er direkte bebyggelsesbetegnende, kan det være vanskeligt at udpege en oprindelig navnebærer.

Spørgsmål: Hvorfor findes *lev*-navne kun i Sydsandinavien? Hvad er navnetypens forhold til de tyske *leben*-navne? Hvad er *lev*-navnenes forhold til arkæologiske bebyggelsesmønstre?

Litteratur om lev-navne

- Albris, Sofie L. (2015a): Navne på *-lev* og jernalderens centralpladser. Hvordan markerer navnetypen ændringer i yngre jernalders ejerskabsforhold? *Rapport från NORNA:s 43:e symposium Innovationer i namn och namnmönster*. Högskolan i Halmstad, s. 9-35.
- Andrén, Anders, 1983: Städer och kungamakt – en studie i Danmarks politiska geografi före 1230. I: *Scandia* 49:1. S. 31–76.
- Bjerrum, Anders, 1974: Om betydningen af *-lev*. I: *Festskrift til Kristian Hald: navneforskning dialektologi sproghistorie: på halvfjerdsårsdagen 9.9.1974*. Red. af Poul Andersen m.fl. København: Akademisk Forlag. (Navnestudier udgivet af Institut for Navneforskning 13.) S. 1–7.
- Brink, Stefan, 1988: Denotationsförändringar bland våra äldsta bebyggelsenamnstyper. I: *Denotationsbyte i ortnamn. Rapport från NORNAs trettonde symposium i Tvärminne 9–11. oktober 1986*. Red. af P. Slotte. Uppsala: NORNA-förlaget. (NORNA-rapporter 37.) S. 63–88.
- Fenger, Ole, 2000: Kongelev og krongods. *Historisk tidsskrift*, Bind 100, hæfte 2. Den danske historiske forening. København. S. 257–284.
- Fridell, Staffan, 2010: Ortnamnen på *-löv*. I: *Sveriges Nationalatlas. Språken i Sverige*. Red. af Östen Dahl & Lars-Erik Edlund. Stockholm: Norstedt. S. 84.
- Hansen, Jesper (2015): *Landsbydannelse og bebyggelsesstruktur i det 1. årtusinde - et bebyggelsehistorisk regionalstudie*. Ph.d.-afhandling, Institut for Historie, Kartografisk Dokumentationscenter, Syddansk Universitet, Odense.
- Kousgård Sørensen, John, 1958: *Danske bebyggelsesnavne på -sted*. København: Institut for Navneforskning. (Navnestudier Nr. 1.)
- Peterson, Lena, 2010: Reconstructing lost words from old personal names – and the meaning of the place-name element *-lev*. I: *Probleme der Rekonstruktion untergegangener Wörter aus alten Eigennamen. Akten eines internationalen Symposiums in Uppsala 7. –9. April 2010*. Red. af Lennart Elmevik & Svante Strandberg. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur. (Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi 112.) S. 185–193.
- Søndergaard, Bent, 1972: *Inledende studier over den nordiske stednavnetype lev (löv)*. København: Institut for Navneforskning, i kommission hos Akademisk Forlag.
- Aakjær, Svend, 1934: Jarl, Aar og Lev-mand. I: *Festskrift til Vilhelm Andersen fra Kolleger og Disciple; udgivet i anledning af hans Halvfjerdsaaars Fødselsdag den 16. oktober 1934*. Red. af Svend Norrild, Gunnar Knudsen, Paul Diderichsen, Paul V. Rubow. København: Nordisk Forlag. Gyldendalske Boghandel. S. 320–338.